

DOI:10.33942/sit1417

УДК 321.02:130.3(575.2)(05)1

КЫРГЫЗСТАНДЫН САЯСИЙ КОНТЕКСТИ: ТАРЫХЫЙ ЖАНА ИНСТИТУЦИОНАЛДЫК ТАЛДОО

Мааткеримов Б.А.¹, Туратбек кызы Ж.²

⁽¹⁾ Эл аралык инновациялык технологиялар университети, ф.и.к., E-mail: maatkerimovb@mail.ru

⁽²⁾ Эл аралык жогорку медициналык мектеби, ф.и.к., E-mail: Jaz038303@mail.ru

Аннотация: Бул макалада Кыргызстандын саясий контекстине арналат, мамлекеттик башкаруунун тарыхый жана институционалдык талдоосуна басым жасалат. Макс Вебердин жана Фредерик Тейлордун ыкмалары сыяктуу мамлекеттик башкаруунун классикалык жана заманбап теориялары, ошондой эле тармактык башкаруу жана Жаңы Коомдук Башкаруу (NPM) теориясы сыяктуу заманбап концепциялар изилденет. Советтер Союзу ыдырагандан кийин жана көз карандысыздыкка ээ болгондон кийин Кыргызстандын саясий трансформациясына, саясий бийликтин, парламенттик демократиянын жана президенттик башкаруунун ролуна өзгөчө көңүл бурулат. Иш социалдык жана экономикалык көйгөйлөрдү чечүү үчүн мамлекеттик башкаруу процессинде саясий туруктуулуктун, ачык-айкындуулуктун жана инклюзивдүүлүктүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Негизги сөздөр: Саясий башкаруу, Кыргызстан, тарыхый талдоо, институционалдык реформалар, демократиялык өзгөрүүлөр, тармактык башкаруу, электрондук өкмөт, Жаңы Коомдук Башкаруу (ЖКБ), саясий бийлик.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ КЫРГЫЗСТАНА: ИСТОРИЧЕСКИЙ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Мааткеримов Б.А.¹, Туратбек кызы Ж.²

⁽¹⁾ Международный университет инновационных технологий, г. Бишкек, к.ф.н., E-mail: maatkerimovb@mail.ru

⁽²⁾ Международная высшая медицинская школа, г. Бишкек, к.ф.н., E-mail: Jaz038303@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена политическому контексту Кыргызстана с акцентом на исторический и институциональный анализ государственного управления. Исследуются классические и современные теории государственного управления, такие как подходы Макса Вебера и Фредерика Тейлора, а также современные концепции, такие как сетевое управление и Новое государственное управление (NPM). Особое внимание уделяется политической трансформации Кыргызстана после распада Советского Союза и обретения независимости, роли политической власти, парламентской демократии и президентского правления. Работа подчеркивает важность политической стабильности, прозрачности и инклюзивности в процессе государственного управления для решения социальных и экономических проблем.

Ключевые слова: Политическое управление, Кыргызстан, исторический анализ, институциональные реформы, демократические преобразования, сетевое управление, электронное правительство, Новое государственное управление (NPM), политическая власть.

THE POLITICAL CONTEXT OF KYRGYZSTAN: HISTORICAL AND INSTITUTIONAL ANALYSIS

Maatkerimov B.A.¹, Turatbek kyzy Zh.²

⁽¹⁾ International University of Innovative Technologies, Bishkek, Candidate of Philological Sciences, E-mail: maatkerimovb@mail.ru

⁽²⁾ International Higher Medical School, Bishkek, Candidate of Philological Sciences, E-mail: Jaz038303@mail.ru

Annotation: This article is devoted to the political context of Kyrgyzstan with an emphasis on the historical and institutional analysis of public administration. Classical and modern theories of public administration, such as the approaches of Max Weber and Frederick Taylor, as well as modern concepts such as network management and New Public Administration (NPM), are explored. Special attention is paid to the political transformation of Kyrgyzstan after the collapse of the Soviet Union and independence, the role of political power, parliamentary democracy and presidential rule. The work highlights the importance of political stability, transparency, and inclusivity in the public administration process to address social and economic challenges.

Keywords: Political governance, Kyrgyzstan, historical analysis, institutional reforms, democratic transformations, network management, electronic government, New Public Administration (NPM), political power.

Мамлекеттик башкаруу – бул мамлекеттик бийлик органдары өз ыйгарым укуктарын ишке ашыруучу институттардын жана механизмдердин татаал системасы. Саясий талдоо, изилдөө методу катары, мамлекеттик саясаттын натыйжалуулугун жана багытын түшүнүү үчүн маанилүү курал болуп саналат. Кыргызстан, жаш постсоветтик мамлекет катары, мамлекеттик башкаруу жаатында көптөгөн кыйынчылыктарга туш болууда, бул аны саясий талдоо үчүн актуалдуу объект кылат. Бул макала мамлекеттик башкаруунун теориялык жана методологиялык аспектилерин изилдөөгө багытталган, Кыргызстандын саясий контекстине өзгөчө басым жасалат. Мамлекеттик башкаруунун классикалык теориялары. Мамлекеттик башкаруунун классикалык теориялары XIX кылымдын аягында – XX кылымдын башында пайда болгон идеяларга жана ыкмаларга негизделген. Бул теориялар мамлекеттик башкаруунун өнүгүшүндө негизги ролду ойноп, бүгүнкү күндө да колдонулуп келе жаткан системалуу моделдерди жана принциптерди сунуштаган.

Макс Вебер менен Фредерик Тейлордун эки маанилүү теориясын карап чыгабыз. Бийлик иерархиясы: Вебер уюмда тартипти жана туруктуулукту камсыз кылуу үчүн ар бир кызматкердин өз ыйгарым укуктары жана милдеттери бар так иерархия болушу керек деп ырастаган. Эрежелер жана ченемдер: Уюмдагы ар бир процесс формалдуу эрежелер жана ченемдер менен жөнгө салынышы керек, бул өзүм билемдикти азайтып, иш-аракеттердин алдын ала айтууга мүмкүндүк берет. Адистештирүү: Бюрократиялык түзүм кызматкерлердин адистештирилишин билдирет, анда ар бир адам белгилүү бир функцияны аткарат, бул иштин натыйжалуулугун жогорулатат. Вебер бюрократиялык уюмда чечимдер жеке каалоолордун же эмоциялардын негизинде эмес, объективдүү критерийлердин негизинде кабыл алынышы керек экенине басым жасаган. Эмгекке жараша карьера: Профессионализм принцибине

ылайык, кызматка дайындоо жеке байланыштар боюнча эмес, квалификациянын жана тажрыйбанын негизинде жүргүзүлүшү керек. Тейлор интуитивдик жана салттуу жетекчиликти жумуш процессин деталдуу талдоо, убакытты өлчөө жана жумуш ордун оптималдаштыруу сыяктуу илимий ыкмалар менен алмаштырууну сунуштаган. Натыйжалуулукту максималдаштыруу: Илимге негизделген башкаруунун негизги максаты - стандартташтырылган ыкмаларды киргизүү жана эмгекти оптималдаштыруу аркылуу эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу. Эмгекти бөлүштүрүү: Тейлор жумушту кичинекей, так аныкталган тапшырмаларга бөлүп, бул жумуштун аткарылышын тездетүүгө жана жумушчулардын жүгүн азайтууга мүмкүндүк берген. Жумушчуларды тандоо жана окутуу: Жумушчулар конкреттүү тапшырмаларды аткаруу үчүн жөндөмдүүлүктөрүнө жана квалификациясына жараша тандалып, окутулушу керек, бул каталардын санын азайтып, өндүрүмдүүлүктү жогорулатат. Финансылык стимул: Эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн нормаларды аткаргандыгы үчүн сыйлыктардын жана бонустардын системасын киргизүү маанилүү.

Вебер бийликтин структуралык уюштурулушуна жана бюрократиянын иштөө принциптерине көңүл бурган, ал эми Тейлор эмгекти оптималдаштырууга жана илимий ыкма аркылуу өндүрүмдүүлүктү жогорулатууга басым жасаган. Вебер бюрократиянын алкагында формалдаштырууга жана стандартташтырууга багытталган ыкманы сунуштаган, ал эми Тейлор жумуш процесстерин оптималдаштыруу жана натыйжалуулукту жогорулатуу сыяктуу техникалык аспектилерге басым жасаган. Вебердин теориясы мамлекеттик мекемелерге жана так аныкталган иерархиясы бар ири уюмдарга көбүрөөк ылайыктуу, ал эми Тейлордун теориясы эмгек процесстерин оптималдаштыруу жана жумуштун натыйжалуулугун жогорулатуу контекстинде көбүрөөк мааниге ээ. Мамлекеттик башкаруунун заманбап теориялары жана моделдери ар кайсы өлкөлөрдөгү саясий жана социалдык реалдуулуктун өзгөрүшүн эске алуу менен бир топ өнүккөн. Демократиялык өзгөрүүлөр, глобалдашуу, технологиялардын өнүгүшү жана коомдук процесстерди башкаруудагы жаңы ыкмалар жаңы теориялардын жана концепциялардын пайда болушуна алып келди. Бул контекстте тармактык башкаруу теориясы, ошондой эле башкаруунун ийкемдүү жана борбордон ажыратылган формаларына багытталган башка заманбап ыкмалар маанилүү багыт болуп саналат.

Катышуу теориясы жарандарды мамлекеттик башкаруунун бардык деңгээлдеринде чечим кабыл алуу процессине тартууга багытталган. Бул теория катышуу аркылуу демократияга басым жасайт, анда жарандар шайлоодо добуш берүү менен эле чектелбестен, мамлекеттик саясатты түзүү жана ишке ашыруу процессине активдүү катышат. Ачык-айкындуулук жана ачыктык: Жарандардын катышуусу чечим кабыл алууда ачык-айкындуулукту камсыз кылмайынча мүмкүн эмес. Бул контекстте кеңири коомчулукту тартуу үчүн ар кандай механизмдер (мисалы, коомдук угуулар, талкуулоо үчүн онлайн платформалар) түзүлөт. Санариптештирүү жана электрондук өкмөт: Интернет, чоң маалыматтар жана жасалма интеллект сыяктуу заманбап технологиялар мамлекеттик органдардын ишин жакшыртуу жана жарандарды электрондук өкмөт (E-Governance) аркылуу

башкаруу процессине тартуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Жаңы мамлекеттик башкаруу теориясы (New Public Management, NPM) 1980-жылдары салттуу бюрократиялык ыкмага каршы сын катары пайда болгон. Анын негизинде мамлекеттик мекемелердин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн башкарууда рыноктук принциптерди жана бизнес-ыкмаларды колдонуу идеясы жатат. Башкарууну борбордон ажыратуу: Төмөнкү деңгээлде көбүрөөк көзөмөл жана жоопкерчилик берүү. Натыйжалуулукту баалоо: Мамлекеттик уюмдардын ишинин процессине гана эмес, акыркы натыйжаларына да көңүл бурулат. Системалык ыкма мамлекетти бири-бири менен өз ара аракеттенген өз ара байланышкан элементтерден турган татаал система катары карайт. Мамлекеттик органдар айлана-чөйрөдөгү өзгөрүүлөргө натыйжалуу жооп берүү үчүн ийкемдүү жана ыңгайлашуучу болушу маанилүү.

Саясий бийлик мамлекеттик башкаруу системасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, анткени ал мамлекеттик функциялар кандайча уюштурулуп жана ишке ашырыларын, чечимдер кабыл алынарын, коомдун ичиндеги мамилелер жана башка мамлекеттер менен өз ара аракеттенүү жөнгө салынарын аныктайт. Кыргызстанда саясий бийлик бир нече негизги функцияларды аткарат: Укуктук негизди түзүү: Коомдогу жүрүм-турум эрежелерин аныктоочу мыйзамдарды, ченемдик актыларды, жарлыктарды, токтомдорду кабыл алуу. Ресурстарды бөлүштүрүү: Салыктар, мамлекеттик чыгымдар, социалдык программалар аркылуу каржылык жана материалдык ресурстарды кайра бөлүштүрүүнү камтыйт. Коомдун кызыкчылыктарын коргоо: Саясий бийлик коомдун кызыкчылыктарын ички жана эл аралык деңгээлде коргоого тийиш.

1991-жылы Советтер Союзу ыдырагандан кийин Кыргызстан көз карандысыз мамлекет болуп калды. 1993-жылы жаңы Конституциянын кабыл алынышы өлкөнүн саясий өнүгүү тарыхындагы маанилүү окуя болду. Кыргызстандын көз карандысыздык алгандан кийинки саясий системасы жаш демократиялык мамлекетке таандык өзгөчөлүктөрү менен бир нече трансформация баскычтарынан өттү. Парламенттик демократия жана президенттик бийлик: 1993-жылдагы алгачкы Конституция парламенттик демократиянын негиздерин түзгөн, бирок күчтүү президенттик башкаруу менен. 2005-жылдагы "Жоогазын революциясы" жана 2010-жылдагы революция президенттердин кулатылышына алып келип, саясий түзүмдү өзгөрттү. Саясий туруксуздук жана коррупция: Буга чейинки саясий кырдаал өкмөттөрдүн тез-тез алмашуусу, партиялардын кагылышуулары жана коррупциянын жогорку деңгээли менен мүнөздөлгөн.

Бүгүнкү күндө кыргызстандын саясий системасы ички жана тышкы чакырыктарга туш болуп өнүгүп жатат. Тарыхый контекст, анын ичинде совет бийлигинин жана революциянын мезгилдери өлкөнүн саясий маданиятына терең таасир эткен. Институционалдык реформалар жана демократияны жана укуктук мамлекетти бекемдөө аракети Кыргызстандын келечектеги саясий өнүгүүсү үчүн чечүүчү мааниге ээ болот. Келечекте саясий бийлик туруктуу болушу жана социалдык жана экономикалык маселелер мамлекеттик институттарга болгон ишенимди бекемдөөгө өбөлгө түзгөн инклюзивдүү жана ачык-айкын процесс аркылуу чечилиши маанилүү.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Weber, M. (1947). The Theory of Social and Economic Organization. Free Press.
2. Taylor, F. W. (1911). The Principles of Scientific Management. Harper & Row.
3. Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming the Public Sector. Addison-Wesley.
4. Peters, B. G. (2001). The Politics of Bureaucracy. Routledge.
5. Kuybida, O., & Kuryk, O. (2021). New Public Management and Its Implementation in Kyrgyzstan. Central Asian Journal of Public Administration.
6. Sarymsakov, I. (2017). Political System of Kyrgyzstan: Evolution and Challenges. Bishkek State University Press.
7. Tariq, A. & Amin, M. (2020). The Role of Public Administration in Developing Democracies. International Journal of Public Administration, 43(3), 145-157.
8. Борубашов Б. И., Исманов Т. К. «История государства и права Кыргызстана. В 3 томах. Т.1» (2024)
9. Чиналиев У. «Становление кыргызской государственности в переходный период»
10. Сооданбеков С. С. «Конституционное право Кыргызской Республики» (1999)